

BACZNY (304) ai

a jasne (18 r. błędne znakowanie).

comp i sup (19 + 3) nąbaczni(e)jszy.

sg m N baczny, baczniejszy, nąbaczniejszy (142). ◇ G baczného, baczniejsz(e)go (15); -ého (1), -(e)go (14). ◇ D bacznemu (22); -emu (1), -(e)mu (21). ◇ A baczn(e)go, baczniejsz(e)go (19). ◇ I bacznym, baczniejszym (7) *GórnDworz* (3), *StryjWjaz*, *PaprpPan*, *GrabowSet*, *LatHar*; baczn(e)m (1) *PaprpUp*. ◇ L bacznym (2). ◇ f N baczná (5). ◇ G baczn(e)j (1). ◇ I baczną (4). ◇ L baczn(e)j (2). ◇ n N baczn(e) (3). ◇ G baczn(e)go, baczniejsz(e)go (2). ◇ I bacznym (4). ◇ L bacznym (1). ◇ pl N m pers baczni, baczniejszy (29). ◇ subst baczné (6); -é (1), -(e) (5). ◇ G bacznych, baczniejszych (19). ◇ D bacznym (5). ◇ A m pers baczné (5) *BibRadz*, *CzechRozm*, *PaprpPan*, *CzechEp*, *KochPij*, bacznych, baczniejszych (5) *CzechEp*(2), *ActReg*, *GostGosp*, *PowodPr*; -é (1), -(e) (4). subst baczn(e) (1). ◇ I m bacznymi (1) *CzechEp*. ◇ f baczn(e)mi (1) *RejZwierc*. ◇ L bacznych, baczniejszych (2).

Sł stp brak, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Mądry, rozumny, rozsądny, roztropny, rozważny, inteligentny; znający się na rzeczy; prudens Mącz, Calag, Cn; perspicax Mącz, Cn; callidus, disertus, eruditus, intelligibilis (in Bibliis), sobrius, solers Mącz; sensatus Cn (212)*: Nad inſze zwierzęta pies ieſt na baczniejſzi, bo telko ſam miono ſwoie zna y pamięta *FalZioł* IV 6b; *BielŻywnlb* 14; *GlabGad* A4v, M7, 04, 08, P4; *RejKup* Ev; *BielKom* A3v; gdy yuż y dzyecyę chłopcem będzie/ y rozum nyeyáko vſtály/ vmył teſz bącznieyſfy. *GliczKsiąż* I6v, A2, E2v; *GroicPorz* hhv; TEn narod záwždy bywał/ z dawná z bączną głową/ Iedno niewiem przecz czáſem/ vpornym gi zowá. *RejZwierc* 77; *Mącz* 188a, 241a; W ten czás kłámſtwo y zdrádá ná ſwiećie pánuią/ W teſz czás fię ſmieią głupi á bączni záluią. *Prot* D4v; Do tegoſz teſz przyłącza ſie bączne contrefethowánie/ á pokázowánie czyich obyczáiw *GórnDworz* O8, B6, I2v, I7, L5, M6v (10); *BiałKat* 226. Y bączny człowiek rozniewác ſie muſi/ ále z rozumem. *RejZwierc* 77, B, 16, 17 [2 r.], 76v, 134 (14); *WujJudConf* 208v; *MycPrz* I A2v, D, II A4; *WierKróc* Av [2 r.], A4; Bo ludzie bączni/ a zwłázczá ktorzyby wiecey niſz iednego ięzyká nieiáko ſwiádomi byli/ wiedzá že [...] ſłowá ſá niektore/ co wiele rzeczy znáczá. *BudNT* Ii6; Bo teſz o tym Doktorowie/ y bączne báby náuki przepifuiá *CzechRozm* 135, 13, 109v, 113v, 126v, 127v (9); *PaprpPan* B3v, D, G4v, K4v, Mv [2 r.] (10); iáko *Ariſtoteles* oſobnie ná to powiedział/ že myſł ſpokoyna á żadnego wzruſzenia ná fię niemáiąca/ zſtawá fię bączna. *ModrzBaz* 80v; *SkarJedn* A6, 201, 304, 354, 403; *Calag* 212a; *SkarŻyw* 28, 30, 164, 192; Widzieć to y rozumiec káždy bączny moſze. *CzechEp* 11; z ktorego ſłowká/ z bącznych Greckich Pifárcow záden nigdy ſobie ſyná Boſze⁸⁰ nie zmyſłał *CzechEp* 155; moſzeli ſłufznie być nam y inſzey bráćiey náſzey przyſtoſowano/ niech pobożni y bączni rozładzáią. *CzechEp* 165, 11 marg, 27, 29, 35, 54 (22); *NiemObr* 16, 52, 54, 119, 121 (8); *KochFr* 35; *GórnRozm* M2; *KochDz* 109; Niechayſze fię teſz káždy bączny á z rozrywká człowiek przypátrzy/ zá ktorá ſtroná iſć woli *ReszPrz* 53; on Senat batzni porozumiawſzi ſie z Poſli Ziemſkimi przy obiecali to Krolowi *PaprpUp* C2v, Hv; *ActReg* 12, 70, 159, 163; Doſyć teſz bączna ieſt onego przyiacielá Oktawiulá Auguſthá Celárcá/ imieniem Mecenáſá rádá/ ktorá temu to Auguſtuſowi dawał ſ ſtrony rządzenia páńſtwá iego. *Phil* S3, F, M, N, N2; *KochPij* C, C3; *OrzJan* 67; *LatHar* 133, 249, 581; *WysKaz* 20, 34, 48; *SarnStat* 958; *GrabPospR* N3v [2 r.]; co dáley známi będzie/ bącznym zoſtáwuię. *PowodPr* 78, 59, 63, 70; Aby

widomy fluzyl ślepemu/ aby mądry głupiego nauczał/ y baczny błędne⁸⁰. *SkarKaz* 279a; *VotSzl* B3; *CiekPotr* 26, 77; *CzahTr* G3, I4v; *Znam Wielmożni Pánowie/ iż co zacnieyłego/ Przyftało wam zgotowić/ zmyflū bacznieyłego*. *PaxLiz* A2v; *SkarKazSej* 662a; *KlonFlis* C; *KlonWor* 35.

baczny na czym (6): *RejJóz* L; *Więdzy tám rządzą pánowie/ Dobrze bączni ná rozmowie* *BielKom* A4; *PaprPan* G4, O4, T3v, Bb4.

baczny w czym (4): *Nos podługowaty á nie barzo miąłfy, acz kolwiek człowieka znamio: dobrej woli y też vmyflū fczódrogo, wiernego y dobrze bacznego w rozumie* *GlabGad* N8, M6v; *GórnDworz* Q2, Dd.

W charakterystycznych połączeniach: dobrze baczny (8), dobry, każdy (23), żaden (8).

Fraza: »na tym, o tym dosyc baczneму«; [kalka łac.: sapienti sat] (2): *Ale pierwży wykład niewiem iáko mi kto zbić może/ ále o tym dofyć bączneму*. *CzechRozm* 43, 348.

Wyrażenie: »baczne latka« = lata używania rozumu: *Odrpáwuią Wielkęnoc iuchą náłzych dźiatek Ktore iefzcze do bącznych nie przychodzą latek*. *KlonWor* 29.

Szeregi: »mądry (a, i) baczny; baczny (a) mądry« (14 : 5); *RejJóz* H5v; *GroicPorz* kk2; *włzákoż mądry á bączny czytelnik y z krotkie⁸⁰ nápominánia wielki łobie pożytek wźiác może* *BibRadz* I *4; *BielKron* 186v; *Mącz* 242a, 355b, 496b; *GórnDworz* M; *RejZwierc* 71v, 72, 91v, 210, *Strum* R3, R3v; *CzechRozm* 141, 237v; *PaprPan* O; *GostGosp* 2, *Phil* L.

»baczny a z zdrowym rozsądkiem«itp (3): *y któżby fie tego śmiał wáżyć/ zwłáfczńá bączny á rozumem y rozłádkiem zdrowym od Bogá obdátzony* *WujJudConf* 206v; *V* *mnie iest rzecz niepodobna/ żeby człowiek bączny/ á z zdrowym rozłádkiem w rzecz tę wgládaíac [...] nie miał z tąđ tám vpátrzyć y poznać Antychriftá tego* *CzechEp* 365, x3.

»baczny (a, i) roztropny; roztropny (i, a) baczny; roztropny z baczny« (7 : 6 : 1): *GlabGad* O1v; *GroicPorz* hh4v; *Leop* 1.Reg 25/3; *BibRadzDan* 1/4; *Mącz* 322a, 355b, 399b, 496b; *GórnDworz* M5v; *RejZwierc* 73; *BiałKaz* H3; *Zátrząńńá [P. Bóg] światem/ iáko rozniewány/ Rołtropny z bączny/ ná pošmiech wydány* *GrabowSet* Nv; *áby Poborce náłzy ták byli bączni y rołtropni/ żeby z ludzi/ którzy [...] íá od Cynłzów rocznych wyłwobodzeni [...] nie nie śmieli [...] wyćiągác*. *SarnStat* 929, 352.

»baczny a roztropnie rozważny«: *A ták bączneму á rołtropnie rozważneému człowiekowi pilnie trzeba obaczác/ y co od kogo bierze/ y co też prze kogo czyni* *RejZwierc* 99v.

»baczny (a, i) rozumny; rozumny (i też) baczny« (6 : 3): *GlabGad* O3, P3v; *Emunctae naris homo, Wytártego nofá/ To yeft baczny/ Rozumny/ ołtrego á przętkiego baczenia*. *Mącz* 237a, 188a, 259b, 328b, 368a, 398a, 406b.

»sprawny a baczny«: *Dni mieśięczne y Epákty wiedźieć/ pożyteczna rzecz káždemu ípráwnemu á bączneému człowiekowi*. *LatHar* +12v.

»uczony i baczny; baczny i uczony« (2 : 1): *Lecz iż nam nie idzie o ludzi vczone y bączne/ ktorzy z rozłádkiem zdrowym w rzeczy tákíe wgládaíą* *CzechEp* 365, 127; *CzechEpPORz* x3v.

2. Uważny, pilny, bystry, ostrożny, czujny, przezorny; attentus, intensus, oculatus *Mącz*; *callidus, catus, cautus, circumspectus, consideratus, peracutus, percautus, praecavens* *Cn* (63) : *ZOraw pthak włpaniły, á dobrze bączny, bogdy oni leczą: wodza łobie obieraią* *FalZioł* IV 25a; *a iest lis baczny: fiedz doma albo więcz miedzy ludzmi bądż opatrny*. *FalZioł* V 52v; *GlabGad* N6v, O3; *co bączny*

czytelnik łnadnie łobie czytáiąc popráwić może *BibRadz* I *5v, *6; *Oculatus*, Ołtrego wzroku/ baczny/ oczwiłty. *Mącz* 259c [2 r.]; *Abowiem* zá rołtropnym rozmyłłem á zá bącznym ćwiczeniem iuż tuż oná zacna towarzyszká cnoty łwiętey łtałóć mocna przypádnie *RejZwierc* 73; Tuć by iuż trzeba rozmýłłu bącznego/ Czým wyniść s tego. *RejZwierc* 116, B3, 146, [213v]; to ia káždemu bącznemu vważeniu poruczam *MycPrz* II Av, I D; *CzechRozm* 107v, 108, 130, 142, **7 [2 r.]; Niechby iedno kto bączny/ á nie lipkimi oczýmá w nie weyrzał/ vyrzy te⁸⁰ więcey. *CzechEp* 186; y ták tymi mydlinámi oczu nikomu bącznemu nie zámydli *CzechEp* 268, 12, 20, 94, 98, 184 (13); *NiemObr* 40, 131; *PaprUp* G; Iarki/ Tátárki/ káždy bączny gołpodarz nie ma wiele śiáć/ okrom przygody/ niewczás źimie záśianego zboża *GostGosp* 106, 1 [2 r.], 36, 144, 148, 162; *Phil* G2; *GrabowSet* V4; *JanNKar* B2, H4; gdyż w mieście o tym dofyć bączné vrzędy wiedzieć mogą. *SarnStat* 522, 1305; *PaxLiz* A3, E.

baczny ku czemu: *RejZwierc* 119 cf *Szeregi*.

baczny na co (4): *RejZwierc* 89v; *PaprPan* C2, R2; *Bowiem* byłmy pámiętáli/ ná ten czás żywotá máły/ byłby káždy z nas łkromnieyłzy/ ná włyłtkie łpráwy bącznieyłzy. *ArtKanc* S 16v.

W charakterystycznych połączeniach: *každy baczny* (10), *dobrze* (2), *pilnie*.

Szeregi: »czujny i baczny«: [*ametyst*] w łprawowaniu rzeczy czuynego y bącznego łprawia *FalZiol* IV 48a.

»ostrożny i baczny«: A przeto w tym y w káżdey iney rzeczy trzeba áby Dworzánin był ołtrożny/ y bączny/ bo trudno tu wypifáć włytko to/ co mu łie trefić może. *GórnDworz* Kv.

»pilny, baczny; baczny, pilny« (2 : 1): *Mącz* 444b, 445b; iż [*pana swego mamy*] ku włzemu dobremu páńłtwá łwego bącznego/ pilnego/ y przychylnego. *RejZwierc* 119.

»trzeźwi a baczny«: iako nos biały trzeźwego á dobrze bacnego człowieka znamionuie *GlabGad* N8v.

»baczny a uważny«: Tákże też y do łpraw Rzeczyłpolitey łepłze łą bącznego á vważnego człowieká trzeźwego á zwyczáyneho pięć łłow niżli owego nıkczemniká á niedbálcá [...] by czály dzień [...] krokorał. *RejZwierc* 145.

3. *Mający wzgląd na kogo, na co, dbający o kogo, o co, łaskawy, troskliwy, uprzejmy, taktowny, delikatny, wrażliwy; zacny* (25) : Ręka długa łzyroka łubthilna z palczami długimi á łubtilnymi [...] znamionuie [...] dobrze bącznego gdy kto czo przén vczyni. *GlabGad* P2; *BielKron* 112, 147v; ábo máiąc ciełzyć łmętná mátkę/ kthorey by łyn vmárl/ popifowałby łie ná ten czás źarty/ á trefnołciá: łfście że żaden bączny człowiek tego łie błáżeńłtwá nie dopułci. *GórnDworz* I3v; á wiodácz [*dworzánin*] onę [*białogłowę, którą sobie upodobał*] záwdy bącznym vpominániem ku łkromnołci/ ku miernołci/ ku włtydu/ á vczłiwołci *GórnDworz* Mm2v, Sv, CC3, CC6, CC7, Dd; *RejZwierc* 19, 70, 267; *Strum* Rv; *WierKróc* A3; *StryjWjaz* A2v; *CzechRozm* 217v; á przedłię to Kołciół S. rad widzi y dopułzcza [...] W czym dáłeko był záwždy bącznieyłzy Kołciół Rzymłki/ á niżli Grecki. *SkarJedn* 370; łkąd komu počiechá pochodzi/ Tám dobrze bączné łerce s chułiá rádo godzi *WisznTr* 3; *ZapKołcier* 66v; *KochWr* 24.

baczny na co (2): *GórnDworz* C2v; [*bracia Chama*] bącznieyłzy ná vczłiwołć oycowłką będąc: odwróćili oczy od łromoty oycá łwego *SkarŻyw* 271.

W charakterystycznych połączeniach: dobrze baczny (2), mało.

Szereg: »baczny i wyrozumiały«: Zás też yeffcže bącznego potrzebá y wyrozumyáłego/ áby z żoną obchodzić fie vmyał GliczKsiąż P2v.

W połączeniu szeregowym: iż dworna páni ma być piękną/ vcźciwą/ ftátieczną/ bączną/ fklonną/ ludzką Górndworz X5.

**** Bez wystarczającego kontekstu (4) : Consideratus, Obączny. Ut, Quis/ considerator illo, Kto nádeń bacznieyfzy. Mącz 64a, 364a, 389b, 405d.*

Synonimy: 1. biegły, bystry, chytry, ćwiczony, dowcipny, mądry, nauczony, roztropny, rozumny, rozważny, sprawny, subtylny, uczony, umiejętny, wyćwiczony; 2. bezpieczny, chytry, czujny, oczywisty, opatrny, ostrożny, pilny, trzeźwy, uważny; 3. chutliwy, litościwy, łaskawy, miłosierny, miłościwy, przykłonny, skłonny, wyrozumiały.

Cf NIEBACZNY